

אוקטובר 2010

"כולנו רוצים לתת – רק מעטים יודעים איך"¹

פילנתרופיה פרטית ישראלית 2010²

מאז הקמתו "שיתופים" מתמודד עם האתגר של קידום פילנתרופיה ישראלית פרטית. הרצון לקדם את הפילנתרופיה הישראלית הפרטית נובע הן מן העובדה שהפילנתרופיה היא ערך בפני עצמו והן משום שהיא מהווה מנוע צמיחה משמעותי למגזר השלישי ולחברה האזרחית בישראל.

מחקרים וניירות עמדה קודמים התייחסו בהרחבה לסיבות התרבותיות, החברתיות וההיסטוריות בשלן אנשים בדרך כלל וישראלים בפרט בוחרים לתרום. ייחודו של מסמך זה שהוא **מנתח את הקיים בישראל בשנת 2010** ומתמקד בפילנתרופיה של בעלי הון ניכר בישראל, בהתאמה לקהל היעד של מרכז הפילנתרופיה ב"שיתופים". להלן תיאור התופעה מבחינת היקפה ומאפייניה.

תיחום השיח

בשלוש שנים האחרונות התקיימו במרכז הפילנתרופיה עשרות ראיונות עם פילנתרופים, מנהלי קרנות ואנשי מקצוע במגזר השלישי, אשר הותירו את הרושם כי רבים הינם בעלי דעה ברורה על מצב הפילנתרופיה בישראל כיום. בראיונות עומק הובן שכאשר אנשים מתייחסים לתופעת הפילנתרופיה, כל אחד מהם מתכוון למשהו אחר. לכן השלב הראשון במסמך זה יהיה המשגה בסיסית:

פילנתרופיה פרטית – הענקה מרצון של משאבים (כסף, נכסים, מוצרים, שעות התנדבות, קשרים וכו')³ שנצברו על ידי התורם או משפחתו, במטרה לטפל בצרכים ולקדם אינטרסים של יחידים, קבוצות, ארגונים חברתיים או החברה האזרחית כולה. הענקת המשאבים נובעת מן הרצון להשפיע על הסדר החברתי הקיים. במובן זה פילנתרופיה פרטית היא כלי להשתתפות אזרחית ומהווה ביטוי לחיבור בין "מצפן מוסרי", אותו גיבש התורם במהלך חייו, לבין ההון או המעמד החברתי שצבר.

פילנתרופיה ישראלית פרטית – בישראל מתקיימת פעילות פילנתרופית ענפה שמרביתה מקורו בהון זר. בארץ פועלות כ-300 קרנות⁴ המעסיקות אנשי מקצוע. להוציא כ-10 קרנות ישראליות, כולן קרנות זרות המיוצגות כאן על ידי איש/אנשי מקצוע מקומיים. לצד הפעילות המובנת של הקרנות (ארגוני מימון) קיימת פעילות פילנתרופית של פילנתרופים ישראלים זרים, ומאות קרנות זרות שאין להן נציג בארץ.

קנה מידה

כאשר צועדים צעד נוסף להבנת התחום מתברר שחסרה נקודת עגינה המאפשרת התייחסות להיקפים של התופעה. היש בישראל הרבה פילנתרופיה? מעט? ביחס למה? רבים וטובים כתבו מסמכים עבי כרס על הנושא. להלן 5 נתונים המתקשרים להיקף התופעה:

1. כולנו זקוקים לחסד / נתן זך.
2. מסמך זה מתמקד בפילנתרופיה יהודית חילונית. העדר נתונים ונגישות מוגבלת לאוכלוסיות אחרות, כגון האוכלוסייה היהודית-חרדית והאוכלוסייה הערבית, מנע התייחסות לקהילות אילו במסמך זה.
3. "מה בין פילנתרופיה פרטית לתאגידית", יעל מעוז שי, 2010, "שיתופים".
<http://www.sheatufim.org.il/website/Modules/Database/PoolItemPage.aspx?PoolItemType=2&PoolItemID=421>
4. חלק מאנשי המקצוע המייצגים קרנות אלו הם חברים בפורום הקרנות הישראלי.

- היקף הפילנתרופיה בישראל בשנת 2008 מוערך בסכום של כ-13 מיליארד ש"ח: כ-10 מיליארד ש"ח מקורם בחו"ל, 1.243 מיליארד ש"ח מגיעים מתרומות פרטיות ו-1.5 מיליארד ש"ח מפילנתרופיה תאגידית.⁵
- שיעורי הנתינה במדינת ישראל, באמצעות התנדבות ותרומה, נמצאים מתחת למקובל במדינות המערב ופחות מן הפוטנציאל הגלום בחברה הישראלית. על פי סקרים, היקף ההתנדבות בישראל הולך ופוחת ושיעורו היום נמוך ביותר ועומד על 15% מהאוכלוסייה בלבד. בקנדה ובבריטניה, למשל, נע שיעור המתנדבים סביב 50%.⁶
- התרומות המדווחות לצורך קבלת זיכוי במס, הן המקור המרכזי לנתונים חד-משמעיים, ולא להערכות, על פילנתרופיה בישראל. הסכום הממוצע שנתרם בשנים האחרונות הוא כ-600,000 מיליון ש"ח בשנה והוא מתחלק באופן דומה בין פילנתרופיה פרטית לתאגידית.⁷ הוויתור בגין הזיכוי במס על תרומה לקופת המדינה הוא רק כ-0.5% מסך כל הטבות המס לסוגיהן שניתנות על ידי המדינה.⁸
- שיעור התרומה של תאגידים בישראל הוא נמוך ביותר בהשוואה לעולם. רק 9% מהתאגידים העסקיים דיווחו על מעורבות בפעילות למען הקהילה וסך תרומתם מוערך במיליארד ש"ח בלבד (ראו הערה 6).
- שיעור הפילנתרופיה בישראל עומד על 1.34% מהתמ"ג, לעומת ארה"ב שבה שיעור הפילנתרופיה הוא 1.85% מהתמ"ג, אך על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה יותר ממחצית משיעור זה מגיע מתרומות מחו"ל, ובהפחתה שלהן עומד שיעור הפילנתרופיה בארץ על כ-0.7% מהתמ"ג בלבד!⁹

אם אינך יכול למדוד שינוי – אל תפנה לעשות אותו

כל איש או אשת עסקים וכל פעיל או פעילה חברתית בתחילת דרכם יאמרו כי לכל עשייה, שתוצאתה הרצויה היא שינוי נראה לעין, יש להקדים מדידה: מדידה בתחילת הדרך, התערבות ומדידה חוזרת. רק אז יש לפנות ולבחון את כיוון השינוי וגודלו. בנושא חשוב כמו תופעת הפילנתרופיה הישראלית אנו נמצאים מזה שנים במצב של עמימות גדולה. אפילו הנתון הכללי ביותר – היקף הנתינה והפילוח שלה באופן גס בין הקהלים השונים – מכומת באופן שונה על ידי כל איש מקצוע, ולא פעם אותו איש מקצוע מצוין נתונים שונים לגבי אותה תקופת זמן. מדוע קיימת עמימות כה גדולה בנתונים?

הסיבות המרכזיות להעדר נתונים לגבי פילנתרופיה פרטית בישראל

העדר מידע המתייחס לבעלי הון ניכר:

- היעדר דיווח מסודר לרשויות המס בגין תרומות פרטיות. בארה"ב לדוגמה, כל אדם מדווח לרשויות המס לגבי תרומתו השנתית לעמותות, ורשויות המס מצידן, מנגישות את המספרים האבסולוטיים לציבור הרחב.
- ישות משפטית בשם "קרן" לא קיימת, ולכן אין אפשרות להעריך את מספר המשפחות המנהלות את הון קרן פרטית ואת היקף תרומתן (קרנות ישראליות פעילות רשומות כחברה לתועלת הציבור או כעמותה או שהן חסרות ישות משפטית).

5. "השלכות הירידה בפילנתרופיה על ארגונים ללא כוונת רווח ושירותי רווחה בישראל", פרופסור הלל שמיד ואבישג רודין, 2009, האוניברסיטה

העברית, ועידת נשיא ישראל 2009 http://www.presidentconf.org.il/2009/uploads/file_17151819102009.pdf

"פילנתרופיה וישראל – נייר עמדה למדיניות", ד"ר ניסן לימור, 2009, המכון לטכנולוגיה וחברה, הפקולטה לניהול אוניברסיטת תל אביב

<http://www.zavit3.co.il/docs/limor-philanthropy-fulltext.pdf>

פורום קיסריה להתוויית מדיניות כלכלית ולאומית, "חברה אזרחית ומגזר שלישי בישראל", 2010.

http://www.idi.org.il/events1/CaesareaForum/Pages/Civil_Society.aspx

6. "פילנתרופיה וישראל – נייר עמדה למדיניות", ד"ר ניסן לימור, 2009, המכון לטכנולוגיה וחברה, הפקולטה לניהול אוניברסיטת תל אביב

<http://www.zavit3.co.il/docs/limor-philanthropy-fulltext.pdf>

פורום קיסריה להתוויית מדיניות כלכלית ולאומית, "חברה אזרחית ומגזר שלישי בישראל", 2010.

http://www.idi.org.il/events1/CaesareaForum/Pages/Civil_Society.aspx

7. נתונים מרשות המיסים 2010.6.6.

8. אומדן עלות הטבות המס בגין תרומות לשנת הכספים 2008 נאמד, בהצעת התקציב לשנה זאת, ב-160 מיליון ש"ח (משרד האוצר, 2007א). סה"כ הטבות המס באותה שנה נאמדו ב-34.7 מיליארד ש"ח (משרד האוצר, 2007ב): 0.46% מסך כל הטבות המס לסוגיהם הניתנות על ידי המדינה.

9. [Center for Civil Society Studies at Johns Hopkins Institute for policy Studies](http://www.ccss.jhu.edu/pdfs/CNP/CNP_comptable5_dec05.pdf)

http://www.ccss.jhu.edu/pdfs/CNP/CNP_comptable5_dec05.pdf

- העדר מדיניות מס וחקיקה תומכת פילנתרופיה גורמת לכך שתרומות של ישראלים רבים נעשות ממקור כספי זר, במדינות בהן מדיניות המס והחקיקה נוחים יותר לתורמים. על כן אין תיעוד על התרומות בארץ.
 - יכולת מוגבלת לבצע הערכות לא פורמליות של היקפי תרומות: התדמית השלילית של בעלי הון בישראל, ומכאן גם של פילנתרופים, גורמת לרוב האנשים להצניע את התרומות שלהם ולסרב להתראיין בנושא.
 - הערך של מתן בסתר חשוב ומשמעותי לחלק מהפילנתרופים ולכן, למרות התועלת שהם יכולים לעיתים להפיק מן החשיפה, הם בוחרים להימנע ממנה.
- העדר מידע המתייחס לציבור בכללותו:
- אין בארץ מנגנון המעודד אנשים להצהיר על תרומות שנתנו בהיקף קטן. מי שמנהל את הדיווחים שלו באמצעות רואה חשבון יצהיר בדרך כלל על כל תרומה אך מצב זה לא מייצג את האזרח הממוצע.
 - העדר מידע המשלב את שני הקהלים:
 - מכוני מחקר המתמחים בפילנתרופיה ובמגזר השלישי לא הצליחו עד היום לבנות תשתית לאיסוף נתונים ארציים על מספר התורמים, היקפי התרומות שלהם וייעודם.
 - הנתונים שכן קיימים ביחס לפילנתרופיה ישראלית משלבים התייחסות לתרומה כספית וכימות כספי של ערך שעות התנדבות. שילוב הנתונים גורם, לא פעם, להצגת נתונים "מנופחים".

אז מה מצב החולה? או שאולי הוא בכלל בריא?

מצב בו הנתונים מצומצמים אך יש רצון ליצור שינוי חברתי ולהרחיב את היקפי הפילנתרופיה הפרטית הישראלית, מחייב את מרכז הפילנתרופיה להניח מספר הנחות כבסיס לפעולה בתחום. ראיונות עם פילנתרופים ישראלים כמו גם עם אנשי מקצוע בתחום, בניית רשימות שמיות מפולחות, קריאת מחקרים וראיונות רלבנטיים, הובילו לביסוס סדרת ההנחות כבסיס לפעולה¹⁰.

ניתן להצביע באופן ברור על 3 קבוצות מרכזיות, מפולחות על בסיס רמת המעורבות שלהם בעשייה הפילנתרופית. ההתייחסות גם כאן, היא לפילנתרופיה של בעלי הון ניכר המשלבת תרומת זמן ושווה ערך, לצד תרומה כספית של לפחות \$25,000 מדי שנה¹¹, באופן פרטי (ראה הערה 3).

1. הפוטנציאל – כ-10,000 ישראלים הם בעלי פוטנציאל לתרום לפחות \$25,000 מדי שנה.¹² הגידול העצום בהון הפנוי של ישראלים בעלי הון ניכר אל מול תמורה קטנה בתרבות התרומה הישראלית, מחזקים את הצורך לפנות לקהל זה.¹³

2. פילנתרופיה קלאסית – כ-1,000 ישראלים תורמים מדי שנה לפחות \$25,000. קבוצה זו כוללת גם משפחות התורמות כספים כחלק מקרן משפחתית מסורתית (שאינה רשומה, או קיימת כהקדש או כעמותה).

2.א. כ-700 מתוכם תורמים בין 25,000 ל-\$100,000 מדי שנה.

2.ב. כ-300 מתוכם תורמים מעל ל-\$100,000 מדי שנה.

3. פילנתרופיה אסטרטגית – כ-100 ישראלים מנהלים את התרומה החברתית שלהם בצורה מתוכננת לפי אסטרטגיה מוגדרת מראש (עקרונות פעולה ברורים) ועל בסיס הערכה ומדידה.

3.א. קרנות פרטיות¹⁴: 10 בעלי הון הינם יושבי-ראש של קרנות ישראליות פרטיות¹⁵ המחלקות מענקים

ומבולות על ידי אנשי מקצוע. מרבית הקרנות הישראליות נגישות לציבור ברשת. ייחודן בכך שהן כוח

10. הערכה היא שקיימת סטייה של בין 20% ל-30% בנתונים.

11. תואם את קריטריון הסף של JFN ונתונים דומים מ-JFNA.

12. לפי "דו"ח העושר העולמי", שפורסם ביוני האחרון על ידי חברת מריל לינץ', חיים בישראל כ-8,400 מיליונרים, מהם קרוב למאה "מולטי מיליונרים" (בעלי מעל 30 מיליון דולר הון פנוי ונזיל). סך ההון המשותף למיליונרים בישראל – מעל 40 מיליארד דולר. יעקב בורק, המתמחה בנושא, כתב במגזין "דה מרקר" באפריל 2010, כי להערכתו כ-10,000 ישראלים בעלי הון ניכר הם גם בעלי פוטנציאל כלכלי להיות פילנתרופים.

13. הקף ההון הזמין של בעלי הון ניכר ישראלים הכפיל את עצמו במהלך 6 השנים: 2004 – 2010.

<http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=805484>

<http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000568670>

המקדם חידושים חברתיים, מיישם מדיניות חדשה במגוון תחומים ויוצר אפשרויות פעולה חדשניות ומקוריות.
3.ב. ארגונים לשינוי חברתי: כ-100 פילנתרופים עומדים בראשם של ארגונים חברתיים, שמרביתם עוסקים באספקת שירותים וסינגור. הפילנתרופים משקיעים מזמנם והונם על מנת לקדם ארגונים אלו באופן ממוקד.

הסיבות שמונעות את התרחבות התופעה

בארץ נעשו מספר מחקרים שבדקו את הסיבות הגורמות לישראלים לתרום אך טרם נעשה מחקר מקיף על הסיבות המונעות מאנשים לתרום, כל שכן בקרב הציבור אליו מתייחס מסמך זה. ניתוח קצר זה יכול, על כן, להיות רק פתיח לבדיקה מעמיקה יותר בעתיד ותשלב ניתוח סוציולוגי-חברתי לצד תיקוף בראיונות עם הציבור עצמו. להלן הערכה לסיבות המרכזיות מדוע אותם ישראלים אינם פונים לפילנתרופיה פרטית, לפי סדר חשיבות:

1. תרבות של תרומה בקרב בעלי הון אינה נפוצה: להבדיל ממדינות אחרות בהן תרומה הינה חלק אינהרנטי מהתרבות ואף מעוגנת בתמריצי מס, חקיקה, לגיטימציה והוקרה ציבורית, הרי במדינת ישראל, משלל סיבות, תרומה אינה ערך נפוץ מאוד.
2. לפילנתרופיה תדמית שלילית בציבור בכלל ובקרב הפילנתרופים בפרט: אנשים אינם רוצים להיות מזוהים כפילנתרופים. גם אלו שתורמים יבחרו לא פעם להכחיש זאת, ורק מתי מעט יסכימו לספר על הניסיון שלהם ולתת לו פומבי.
3. חוסר אמון של התורמים במגזר השלישי: לעמותות בישראל יש תדמית שלילית. גם אלו שכבר בוחרים לתרום חשים לא פעם ש"אין למי". בחברה בה יש מאות עמותות הפועלות במקצועיות, שקיפות ואפקטיביות ומתוך מחויבות גדולה לשינוי חברתי, עדיין רווחת התפיסה, כי תרומה לעמותות מגיעה לבסוף או לכיסוי משכורות עתק, או, שגם אם היא מגיעה למי שלו נועדה, עדיין אינה גורמת לשינוי הרצוי.

14. הקרנות: אורן, גלילאו, גנדיר, ורטהיימר, יהל, לאוטמן, לנדא, נדב, קהאן, שטיינמץ. מניין זה לא כולל קרנות תאגידיות, קהילתיות ופרטיות שאינן מעסיקות אנשי מקצוע. "קרן ישראלית"- ההחלטה על חלוקת מענקים נעשית על ידי משפחה או יחידים בישראל, ומקור הכסף בפעילות עסקית בישראל.

15. קיימות עוד כ-10 קרנות זרות המתנהלות על ידי בני משפחה ישראלים בשילוב אנשי מקצוע: אריסון, סבה, עזיראלי, פוקס, רודרמן, רוקלנד ועוד.

4. חקיקה בלתי מספקת וחסר בתמריצי מס תומכי פילנתרופיה: גם אם מדובר על הנגשה של הדיווח על התרומה לטובת הקלות מס, וגם אם זה טיוב הטבות המס והחקיקה הנוקשה, מכל כיוון שלא נביט על הנושא – בישראל עדיין אין מנגנון מובנה המעודד תרומה. "המחויבות האישית", שנכפתה על רבים מאיתנו במערכת החינוך, הפכה להתנדבות מרצון בעת הבגרות. אין לה מקבילה בעידוד תרומה כספית.
5. העדר ידע מספיק וכלים לניהול השקעות, מדידה ובקרה שלהן: אותם תורמים פוטנציאלים, שכבר צלחו את ארבעת החסמים הראשונים ופונים לתת תרומה מתמשכת ומתוכננת, חסרים לא פעם את הכלים שיאפשרו להם לעשות זאת כך שההשקעה החברתית שלהם אכן תשיג את "התשואה החברתית" לה הם מייחלים.

סיכום

בחברה בעלת אוריינטאציה דתית כמו ישראל – אם ליהדות, לאסלאם או לנצרות – הרצון לתרום מפעפע בלבבות של רבים מאזרחי המדינה. ההיסטוריה מלמדת שבשניים או בשלושת הדורות הקודמים, מרבית הישראלים חוו את התרומה כחלק מהיומיום שלהם, כחלק ממעגל החיים. האתגר העומד בפנינו הוא להפוך את התרומה שוב לחלק משמעותי, מהנה ומצמיח גם במציאות היום.

כדי להרחיב את היקף התרומה של בעלי ההון הניכר בישראל, נדרשת תוכנית פעולה מקיפה, מבוססת על שיתוף פעולה תוך מגזרי ובין מגזרי, שתיתן ביטוי הן למניעים לתרומה של אלה התורמים והן לחסמים המסבירים את ההתנהגות של אלה הנמנעים מלתרום. מידע וידע, כמו גם מנהיגות פילנתרופית מובילה הם אבני הבסיס ליצירת שינוי משמעותי.

מסמך זה נכתב על ידי עתר רזי-אורן משיתופים

מומלץ להעביר, להפיץ ולהציג את החומרים לכל דורש/ת